ԱՐԱՐԱՏ

ԼՐԱԳԻՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԱՅԼՆ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ամերիկայի համար տարեկան 4 տոլար Քանի դրմ.
Եւրոպայի և այլ տեղերի համար տարին. 20 Տնօրէնութիւնն ինք կը վճարէ փոստի ծախքը
Բաժնորդագրութիւնները կը սկսին ամսագլուխներէն (ըստ Ն. Տ.Ի) և կանոնիկ վճարելի են։ Վեցամսեայ և եռամսեայ բաժնորդութիւններ ալ կընդունուին, առանց ոևէ յաւելման բաժնեգնին վրայ։
Նամակ և ծրար պէտք է ղրկել հետևեալ հասցէով. M. PORTOUKALIAN, rédacteur du journal *Arménia* MARSEILLE (France)

Գ ՏԱՐԻ ԹԻԻ 12
1887 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 24
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 12 (Հ. Տ.)
ՓԱՐԱՔ
Կը հրատարակուի Դ. և Շբթ. օրեր

ՊԱՏՄԱՆԵՆԵՐ
Խմբագրութիւնը, եթէ հարկ համարի, հաճոյանալով և կամ մասամբ միայն, կը հրատարակէ իրեն ղրկուած դրութիւններն։
Պարտաւոր չէ վերադարձնել չհրատարակուած ձեռագիրներն։
Յանուցումներ կընդունուին հայերէն և ֆրանսերէն լեզուով։
Յանուցման 1 միջակ գիրը 1 սանտիմ կարժէ. 1 գլխագիրը 2 սանտիմ։

Les annonces, en français et en arménien, sont reçues au bureau dela Rédaction (Rue Vacon, 50)

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Օգնե՛նք Ջէյթունցիներին. — Մարդասիրական հրաւէր «Հայաստանի Ջառակներէ Միութեան». — Տիգրանակերտի Հայերի դրութիւնը. — Հայեր ի Հոլանտա (թողած Ամստերդամի չարաբաղէրքին) — Հայեր ի Թիւրքիա. — Պուլկարիա. — Արտասահմանի լուրեր. — Յանուցումներ. — Բանասիրական (Հայեր ի Կրետէ).

ՕԳՆԵ՛ՆՔ ՋԷՅԹՈՒՆՑԻՆԵՐԻՆ

Ջէյթուն մնախիր գարձած է։

Այս գոյժ արդէն ամենքդ ալ իմացած էք, Հայե՛ր։ Բայց մինչդեռ մենք «ափսո՛ս» ասելով միայն կանցնինք, անդին հազարաւոր Հայեր ամենք մեր անուն ու մեր արիւն կը կրեն, մեր միս ու ոսկորէ են, Հայկական մեծ ընտանիքի այդ անգամներ որոնք կը գտնուին Ջէյթունի նեւիրական լեռներուն վրայ, այսօր անտուն և անհաց ճնացած, մնախիրը միայն կը գտնեն իրենց առջեւ անունդի համար և երկինքը առաստաղ իրենց բնակարանի համար։

Ուտելիք չունենալ, հագնելիք չունենալ, բնակարան չունենալ. անօթութիւնը ներքեն, ցուրտը դրսէն, անձրեւն ալ վերէն. երեւակայեցէք մի անգամ այս սոսկալի վիճակ ձեր աչքի առջեւ և մի՛ այնպէս արագութեամբ անցնիք այս բառերի վրայէն։ եթէ մեր որոշուած ժամէ մի քիչ ուշանանք ճաշելու համար, կը պգանք որ քաղցը կը նեղէ մեզ. եթէ մի քիչ ցուրտ առնենք, անկողնի կը ծառայենք։ Ի՜նչ վիճակի մէջ կը գտնուին այդեւօք այժմ մեր եղբայրները Ջէյթունի լեռներուն վրայ, ցըրտին ու քամուն դէմ անցուցնելով ամբողջ գիշերները և արեւին առջեւ անօթի անցուցնելով ամբողջ օրեր։ Ի՜նչ վիճակի մէջ կը գտնուին այդեւօք իրենց փոքրիկ մանուկները որոնք գիշերները բաց օդի մէջ ճնացած, ժրանին ծածկելու համար մի կտոր կապերա չունին. որոց գլխաբարձի տեղ քարը պէտք է ծառայէ և որոնք մի այդպիսի քունէ արթնանալէ յետոյ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՅԵՐ Ի ԿՐԷՏԷ

ՔԱՆԴԻԱ, օգոստ. 22/3 սեպտ.

Երկար կը լինի գրել մի առ մի այն աւերմունքները, որք Կրետէի ժողովրդեան վրայ հասած են Օսմանեան տիրապետութեան երկու դարերուն մէջ։ Ոչ թէ միայն կրօնք կրօնքի յաջորդած ու անուն փոխած է, այլ և քաղաքներու և գիւղերու անուններ փոխուած են։ Վենետիկցիք Քանտիայի հին Հերակլիոն անունը փոխելով Գաստրօ կ'անուանեն, օսմանցիք եւս Գաստրօն Քանտիայի կը վերածեն, իսկ Կիսոնիան Հանեայի, և այլն։ Այնքան երկարատեւ պատերազմներու երեւոյթ մըստա իսպառ աւերակ կը գտնայ. այժմ միայն քանի մը ձկնորսի տնակներ, թըզով հաղիւ հարիւր, կը տեսնուին։ Մուստա, երբեմն բերդաքաղաք, անուանի իր նաւահանգստովը, որ մինչեւ 150 մեծամեծ նաւեր կարող է պարունակել, Հանեայէն հաղիւ քառորդ ժամու չափ հեռի է կառքով, իսկ հեռի գրեթէ մէկ ժամ։

Կրետէ հաղիւ Օսմանեան գրօչին տակ չունէր առած էր, այսինքն վենետիկեան լուծը թօթափած և օսմանեանին ենթարկուած ժամանակէն հաղիւ 150 տարի անցած էր, թէպէտեւ Ալի փաշայի յորդորանօք ձեռնարկուած յունական մեծ ապստամբութեան կը մասնակցի կատաղաբար։ Մահմետականք դէպի քաղաքները, իսկ քրիստոնեայք դէպի լեռները կապաստանին։ Երկու կողմէն զիրար անխնայ կը ջարդեն։ Քրիստոնեայ գնդեր քանի մը անգամ կը փորձեն ծովէն անցնիլ և կը յաջողին ի Մոռա և ի Ռիս եղնել միաւորելու համար ապստամբները։ Ա.յլ սակայն Կրետացի քրիստոնեայ ապստամբք յաւակատուր կը լքանին, երբ Ռիսոի օսմանցիներէ վերջապէս առնուին և 60,000 յոյներու սրախողխող կոտորածը կը լսեն. ուստի յետ կարճ բանակցութեան մը դէնքնկեց լինելով կը հնազանդին օսմանեան իշխանութեան, օգուտ քաղելով այն ընդհանուր ներողութենէն, զոր Սուլթան Մահմուտ հրատարակած էր։

Խաղաղութիւնը տիրելուն պէս՝ Քանտիայի հայք ձանձրանալով տեղական յափախափ յեղափոխութիւններէն, որոց հետեւանքը կը ծանրանար նաեւ իրենց վրայ, և տեսնելով հայ քահանային և իր լուսարարին սպանուիլը և հայրենակ Թաղին աւարիլն ու աւերիլն, անտանելի այլ և այլ հարստահարութիւններէ ա՛լ բոլորովին զզուած և տապակացած, նաւեր կը վարձեն և կը պատրաստուին դուրս ելնելու Կրետէէն։ Մինչ հայ քահանայն Տէր Զաքարիա անուն (1) որ կը դանուէր ի Հանեա, կը լսէ հայոց այս գաղթականութեան դոյժը, կը վազէ ի Քանտիա և կը տեսնէ որ 300ի չափ հայ անուորք նաւեր վարձած, որոց և առաջապահ արդէն իսկ պարզուած, մեկնելու վրայ են։ «Ո՞ր կերթաք, կը դոչէ լալով, ո՞ւմ կը թողուք Ս. Կարապետը, ձեր նախնեաց սուրբ ոսկորները։» Վերջապէս քահանայն տեսնելով որ իւր աղաչանաց ոչ ոք կը լսէ, հայրենասիրական սա խօսքերը կարտասանէ. «Եթէ դուք աւելի եւս հեռին կերթաք, և ոչ ի հայաբնակ տեղ, անխծեա՛լ ըլլաք, և ինչպէս դուք Մուրատաւուր Ս. Կարապետի ձրագը մարեցիք, Աստուած եւս մարէ՛ ձեր կենաց լոյսը»։ Քահանայն այս տողերը յիշատակարանին մէջ գրելէ յետոյ՝ երկար բարակ ողբ մը եւս կը յաւելու և ապա կը մխիթարէ այն քան տուն հայերն որք չէին մեկնած։ Իսկ գաղթական հայք ցերեկոյան կը լինին, որոց սերունդէն կը գտնուին եղեր տակաւին գերդաստաններ Կիրիալի մականուամբ ի Հնդիկս, որպէս պատմեց ինձ Մկրտիչ եպիսկոպոս Վեհապետեան, որ այցելութեան պաշտօնով Կալկիկայէն հոն գնացած էր քանի մը տարի յառաջ։

Կրետէ միայն քաղաքական փոթորիկներու խաղալիկ և ահաւոր պատերազմներու թատր եղած չէ. բնութիւնն ալ հանգիստ թողած չէ զԿրետէն. անպակաս է ժաժն. երկրաշարժներու երկար շարք մը խառնուած է Կրետէի պատմական արիւնալի էջերուն մէջ։ Տակաւին 30 տարի առաջ 1856ին, ամբողջ Կրետէ այնպէս կը ցնցի որ բոլոր չէնքեր կը կործանին, ահագին կորուստ մարդերու և անասուններու։ Երկրաշարժի ամենէն սաստիկ վիճակ յուղեր է մինչեւ անգամ և օտարազգիներուն սիրտը . . . Օսմանեան կայսերական կառավարութիւնն ինք սոսկալիներ է եղեր հոգ տանիլ և պէտք եղած օգնութիւնները հասցնել Ջէյթունցիներուն։ Բ. Դուռը չէ ուզեր որ Հայերը շատ մտատանջուին Ջէյթունցիներուն այդ սարսափելի թշուառ դրութեան վրայ... Ա.յլ սակայն Բ. Դուռը պարտաւոր չէ չինել նաեւ մեր եկեղեցիներ ու վարժարաններ, թէեւ Ջէյթունցւոն համար ժամն ու ազօթքն այնչափ անչափաժեշտ են որչափ հացն ու ջուրը։ Ջէյթունցին որ այնչափ նախանձախնդիր է իւր եկեղեցական աւանդութիւններուն որ լաւագոյն կը համարի մեռնիլ քան թէ, օրինակի համար, պահքը լուծել, այդ Ջէյթունցի կը գտնէ իւր բարոյական ուխտաբութիւն, իւր վճռերի սրբութիւնքը իւր եկեղեցւոյ մէջ։ Ուստի Կ. Պոլսի Պատրիարքարանը գովելի հոգածութեամբ ձեռնարկած է կարգել մի յանձնաժողով, պաշտօն տա-

(1) Սա՝ Լիմ անապատի միաբան և յետոյ հոս հաստատուող Աւետիք վարդապետը 1819ին թաղած և չիլիմ եւս կանգնած է։

ղաքին մէջ 1800էն աւելի անձեր կը մեռնին, զնաանն ալ փչելով չորս հինգ հարիւր բանտարկեալք չարաչար կը մեռնին։ Մինչեւ ցարդ տակաւին կան աւերակներ որոց վրայ նայելով ազկատաւ կը լինի մարդ։ Թողլով երկրաշարժի այս պատմութեան մանրամասնութիւնն, յիշենք համառօտիւ 1866ի յեղափոխութիւնն որ տեւեց չարունակ 3 տարի։

Բնութեան կողմէ Կրետէի գլխուն հասած այս ամենատարսափելի պատուհասը կարծես բաւական չէր, ա՛լ աւելի մեծ և աղէտալի պատուհաս մ'ալ Կրետացիք իրենք իրենց գլխուն կը բերեն։ 1866ին երբ աշխարհիս մէջ կը տիրէր Նաբոլէոնեան խաղաղութիւնը, Կրետացի քրիստոնեայք ըստ թելադրութեան Հելլէն կառավարութեան, ապստամբութեան դրօշ կը պարզեն ընդդէմ Օսմանեան Պետութեան. երեք տարի բնիկ մահմետականք և քրիստոնեայք ամենաբեք չարաչար զիրար կը հալածեն, կը կողոպտեն և կը ջարդեն։ Գիտնալ պէտք է թէ ապստամբական յեղափոխութեանց առեն ոչ թէ աւելի պինեւորք՝ այլ տեղացի մահմետականք կատաղօրէն գործ կը տեսնեն՝ ապստամբութիւնը խղդելու և ջախջախելու համար։

(Շարունակելի)

Վահան վրդպ. Գարտիզակցի

ՊԱՏՄՎԱԾՔ
ՎԱՂՈՒՆ ՎՏԱՂԿՈՂՈՒԺԵՎՏ

Ա. ՓՈՓՈՂՅԱՆ

Հ. Գ. Ա[illegible]ցման պատմության մեջ մեր ունեցած ամենամեծ ներկայացուցիչներից մեկը եղավ Վաղուն Վտաղկողուժևտ-ը։ Նրա գործունեության ընթացքում նա ստեղծեց մի շարք հրաշալի գործեր, որոնք ներկայացնում են մեր ազգային կյանքի տարբեր կողմերը։ Նրա ստեղծագործությունների մեջ մենք տեսնում ենք մեր ժողովրդի պատմական անցյալի, նրա ներկայի և ապագայի ձգտումների արտացոլումը։ Նրա գործերը միշտ էլ մեծ հետաքրքրություն են առաջացրել ինչպես ընթերցողների, այնպես էլ քննադատների մոտ։ Նրանց մեջ կան մարդիկ, որոնք նրան համարում են մեր ազգային գրականության հիմնադիրներից մեկը, և կան այնպիսիները, որոնք նրա մեջ տեսնում են միայն ազգայնական գաղափարների քարոզչին։ Մենք կարծում ենք, որ ճշմարտությունը այս երկու կարծիքների միջև է գտնվում։ Նա իսկապես մեծ ազգային գրող էր, բայց նրա ազգայնականությունը ոչ թե նեղ, այլ լայն իմաստով էր հասկացվում։ Նա սիրում էր իր ժողովրդին, նրա անցյալը, նրա սովորությունները, նրա լեզուն, բայց նա միևնույն ժամանակ հասկանում էր, որ ազգային մշակույթը չի կարող զարգանալ մեկուսացման մեջ, որ նա պետք է սերտ կապեր ունենա համաշխարհային մշակույթի հետ։

Վաղուն Վտաղկողուժևտ-ը ծնվել է 1[illegible] թվականին Ղ[illegible] գավառի Ս[illegible] գյուղում։ Նրա հայրը գյուղական քահանա էր, իսկ մայրը՝ ուսուցչուհի։ Մանկության տարիներին նա մեծ մասամբ մնում էր գյուղում, ուր ծանոթանում էր գյուղացիների կյանքին, նրանց սովորություններին, հավատալիքներին, երգերին ու հեքիաթներին։ Այդ տարիների տպավորությունները մեծ ազդեցություն ունեցան նրա հետագա գրական գործունեության վրա։ Նա հետագայում գրում էր. «Ես սիրում էի գյուղի կյանքը, որովհետև այնտեղ ամեն ինչ ինձ համար նոր էր թվում, ամեն ինչ հետաքրքրական էր։ Ես սիրում էի գյուղացիների երգերը, որովհետև նրանց մեջ ես գտնում էի իմ ժողովրդի հոգին»։

Նրա ծնողները ցանկանում էին, որ նա հետևի հոր մասնագիտությանը և դառնա հոգևորական, բայց նա այդ ճանապարհը չընտրեց։ Նա ուսումը շարունակեց Ղ[illegible] քաղաքի գիմնազիայում, որտեղ նրա ուսուցիչներից մեկը եղավ հայտնի գրող Ա[illegible] Ա[illegible]ն։ Վերջինս մեծ ազդեցություն ունեցավ երիտասարդ Վաղունի վրա։ Նա նրան ծանոթացրեց ռուս և եվրոպական գրականության լավագույն նմուշների հետ, ինչպես նաև հայ հին գրականության հետ։ Գիմնազիայում սովորելու տարիներին Վաղուն Վտաղկողուժևտ-ը սկսեց գրել իր առաջին բանաստեղծությունները։ Դրանք տպագրվեցին տեղական թերթերում և ընդունելություն գտան ընթերցողների մեջ։

1[illegible] թվականին նա ընդունվեց Ղ[illegible] համալսարանի պատմա-բանասիրական ֆակուլտետը։ Այստեղ նա հանդիպեց մի շարք նշանավոր գիտնականների, որոնց դասախոսությունները մեծ ազդեցություն ունեցան նրա հետագա զարգացման վրա։ Համալսարանում նա հատկապես մեծ հետաքրքրություն էր ցուցաբերում հայ միջնադարյան պատմության և գրականության նկատմամբ։ Նա ուսումնասիրում էր հին ձեռագրերը, հետևում էր հնագիտական պեղումներին, որոնք այդ ժամանակ սկսվել էին մի քանի վայրերում։ Այդ ամենը նրան պատրաստում էր մեծ գործերի ստեղծման համար։

Համալսարանն ավարտելուց հետո Վաղուն Վտաղկողուժևտ-ը մի քանի տարի դասավանդեց Ղ[illegible] քաղաքի գիմնազիաներից մեկում։ Այդ տարիներին նա շարունակում էր գրել և հրատարակել իր բանաստեղծությունները։ Նրա առաջին մեծ գործերից մեկը՝ «Հին երգեր» վերնագրով ժողովածուն, լույս տեսավ 1[illegible] թվականին։ Այդ ժողովածուի մեջ տեղ գտած բանաստեղծությունները մեծ հաջողություն ունեցան ընթերցողների մեջ։ Դրանք գրված էին ժողովրդական երգերի ոճով, և շատերը նրանցից իսկապես ժողովրդական երգերի նման սկսեցին երգվել։

1[illegible] թվականին Վաղուն Վտաղկողուժևտ-ը տեղափոխվեց Ս[illegible] քաղաքը, որտեղ նա ստացավ ուսուցչի աշխատանք տեղական գիմնազիայում։ Այստեղ նա ծանոթացավ մի շարք գրողների և գրականագետների հետ, որոնք հետագայում դարձան նրա մտերիմ ընկերները։ Նրանց մեջ էին Ա[illegible] Ա[illegible]ն, Ե[illegible] Ե[illegible]ն և ուրիշներ։ Ս[illegible] քաղաքում Վաղունը շարունակեց աշխատել իր առաջին մեծ վեպի վրա, որի գաղափարը նրա մեջ ծագել էր դեռևս Ղ[illegible] քաղաքում ապրելու տարիներին։ Վեպի գործողությունները տեղի էին ունենում 17-րդ դարի սկզբներին, և նրա գլխավոր հերոսը պետք է դառնար ժողովրդական մի ազատագրական շարժման առաջնորդ։

Վեպի վրա աշխատանքը տևեց մոտ երեք տարի։ Այդ ընթացքում հեղինակը մեծ նյութեր հավաքեց ժողովրդական հեքիաթներից, երգերից, ավանդություններից։ Նա նաև ուսումնասիրեց պատմական մի շարք աղբյուրներ, որոնք վերաբերում էին տվյալ դարաշրջանին։ Վեպը լույս տեսավ 1[illegible] թվականին և անմիջապես մեծ հետաքրքրություն առաջացրեց ընթերցողների և քննադատների մեջ։ Նրա մասին սկսեցին գրել տարբեր թերթերում և ամսագրերում։ Վեպի հերոսը՝ Ա[illegible] Ա[illegible]ն, դարձավ ազգային ազատագրության գաղափարների մարմնացումը։ Նրա կերպարը ստեղծված էր այնպիսի վարպետությամբ, որ շատերը նրան ընկալեցին որպես իրական պատմական անձնավորություն։

Վեպի հաջողությունից հետո Վաղուն Վտաղկողուժևտ-ը որոշեց ամբողջապես նվիրվել գրական աշխատանքին։ Նա հրաժարվեց ուսուցչի պաշտոնից և տեղափոխվեց Ղ[illegible] քաղաք, որտեղ սկսեց աշխատել մի նոր մեծ վեպի վրա։ Այս անգամ նա ընտրեց ժամանակակից թեմա։ Նրա նպատակն էր ցույց տալ ազգային կյանքի փոփոխությունները 19-րդ դարի վերջերին, կապիտալիստական հարաբերությունների զարգացման ազդեցությունը գյուղացիության և քաղաքային խավերի վրա։ Այս վեպի վրա աշխատանքը տևեց ավելի քան հինգ տարի։ Այդ ընթացքում հեղինակը մեծ ճանապարհորդություններ կատարեց տարբեր շրջաններում, հանդիպեց բազմաթիվ մարդկանց, հավաքեց նոր նյութեր։

Վաղուն Վտաղկողուժևտ-ի ստեղծագործական ժառանգությունը շատ մեծ է։ Նա գրել է վեպեր, պատմվածքներ, պատմական ուսումնասիրություններ, գրական քննադատական հոդվածներ, թարգմանություններ։ Նրա գործերը թարգմանվել են շատ լեզուների, և նա ճանաչում է ձեռք բերել ոչ միայն հայ, այլև համաշխարհային գրականության մեջ։ Նրա ստեղծագործությունները ուսումնասիրվում են համալսարաններում, դպրոցներում, և նրա անունը միշտ էլ կապրի մեր ժողովրդի հիշողության մեջ որպես մեծ ազգային գրողի անուն։

ՊԱՏՄՎԱԾՔ
ՎԱՂՈՒՆ ՎՏԱՂԿՈՂՈՒԺԵՎՏԻ ՄԱՍԻՆ

Ա. ՓՈՓՈՂՅԱՆ

Հ. Գ. Ա[illegible]ցման պատմության մեջ մեր ունեցած ամենամեծ ներկայացուցիչներից մեկը եղավ Վաղուն Վտաղկողուժևտ-ը։ Նրա գործունեության ընթացքում նա ստեղծեց մի շարք հրաշալի գործեր, որոնք ներկայացնում են մեր ազգային կյանքի տարբեր կողմերը։ Նրա ստեղծագործությունների մեջ մենք տեսնում ենք մեր ժողովրդի պատմական անցյալի, նրա ներկայի և ապագայի ձգտումների արտացոլումը։ Նրա գործերը միշտ էլ մեծ հետաքրքրություն են առաջացրել ինչպես ընթերցողների, այնպես էլ քննադատների մոտ։ Նրանց մեջ կան մարդիկ, որոնք նրան համարում են մեր ազգային գրականության հիմնադիրներից մեկը, և կան այնպիսիները, որոնք նրա մեջ տեսնում են միայն ազգայնական գաղափարների քարոզչին։ Մենք կարծում ենք, որ ճշմարտությունը այս երկու կարծիքների միջև է գտնվում։ Նա իսկապես մեծ ազգային գրող էր, բայց նրա ազգայնականությունը ոչ թե նեղ, այլ լայն իմաստով էր հասկացվում։ Նա սիրում էր իր ժողովրդին, նրա անցյալը, նրա սովորությունները, նրա լեզուն, բայց նա միևնույն ժամանակ հասկանում էր, որ ազգային մշակույթը չի կարող զարգանալ մեկուսացման մեջ, որ նա պետք է սերտ կապեր ունենա համաշխարհային մշակույթի հետ։

Վաղուն Վտաղկողուժևտ-ը ծնվել է 1[illegible] թվականին Ղ[illegible] գավառի Ս[illegible] գյուղում։ Նրա հայրը գյուղական քահանա էր, իսկ մայրը՝ ուսուցչուհի։ Մանկության տարիներին նա մեծ մասամբ մնում էր գյուղում, ուր ծանոթանում էր գյուղացիների կյանքին, նրանց սովորություններին, հավատալիքներին, երգերին ու հեքիաթներին։ Այդ տարիների տպավորությունները մեծ ազդեցություն ունեցան նրա հետագա գրական գործունեության վրա։ Նա հետագայում գրում էր. «Ես սիրում էի գյուղի կյանքը, որովհետև այնտեղ ամեն ինչ ինձ համար նոր էր թվում, ամեն ինչ հետաքրքրական էր։ Ես սիրում էի գյուղացիների երգերը, որովհետև նրանց մեջ ես գտնում էի իմ ժողովրդի հոգին»։

Նրա ծնողները ցանկանում էին, որ նա հետևի հոր մասնագիտությանը և դառնա հոգևորական, բայց նա այդ ճանապարհը չընտրեց։ Նա ուսումը շարունակեց Ղ[illegible] քաղաքի գիմնազիայում, որտեղ նրա ուսուցիչներից մեկը եղավ հայտնի գրող Ա[illegible] Ա[illegible]ն։ Վերջինս մեծ ազդեցություն ունեցավ երիտասարդ Վաղունի վրա։ Նա նրան ծանոթացրեց ռուս և եվրոպական գրականության լավագույն նմուշների հետ, ինչպես նաև հայ հին գրականության հետ։ Գիմնազիայում սովորելու տարիներին Վաղուն Վտաղկողուժևտ-ը սկսեց գրել իր առաջին բանաստեղծությունները։ Դրանք տպագրվեցին տեղական թերթերում և ընդունելություն գտան ընթերցողների մեջ։

1[illegible] թվականին նա ընդունվեց Ղ[illegible] համալսարանի պատմա-բանասիրական ֆակուլտետը։ Այստեղ նա հանդիպեց մի շարք նշանավոր գիտնականների, որոնց դասախոսությունները մեծ ազդեցություն ունեցան նրա հետագա զարգացման վրա։ Համալսարանում նա հատկապես մեծ հետաքրքրություն էր ցուցաբերում հայ միջնադարյան պատմության և գրականության նկատմամբ։ Նա ուսումնասիրում էր հին ձեռագրերը, հետևում էր հնագիտական պեղումներին, որոնք այդ ժամանակ սկսվել էին մի քանի վայրերում։ Այդ ամենը նրան պատրաստում էր մեծ գործերի ստեղծման համար։

Համալսարանն ավարտելուց հետո Վաղուն Վտաղկողուժևտ-ը մի քանի տարի դասավանդեց Ղ[illegible] քաղաքի գիմնազիաներից մեկում։ Այդ տարիներին նա շարունակում էր գրել և հրատարակել իր բանաստեղծությունները։ Նրա առաջին մեծ գործերից մեկը՝ «Հին երգեր» վերնագրով ժողովածուն, լույս տեսավ 1[illegible] թվականին։ Այդ ժողովածուի մեջ տեղ գտած բանաստեղծությունները մեծ հաջողություն ունեցան ընթերցողների մեջ։ Դրանք գրված էին ժողովրդական երգերի ոճով, և շատերը նրանցից իսկապես ժողովրդական երգերի նման սկսեցին երգվել։

1[illegible] թվականին Վաղուն Վտաղկողուժևտ-ը տեղափոխվեց Ս[illegible] քաղաքը, որտեղ նա ստացավ ուսուցչի աշխատանք տեղական գիմնազիայում։ Այստեղ նա ծանոթացավ մի շարք գրողների և գրականագետների հետ, որոնք հետագայում դարձան նրա մտերիմ ընկերները։ Նրանց մեջ էին Ա[illegible] Ա[illegible]ն, Ե[illegible] Ե[illegible]ն և ուրիշներ։ Ս[illegible] քաղաքում Վաղունը շարունակեց աշխատել իր առաջին մեծ վեպի վրա, որի գաղափարը նրա մեջ ծագել էր դեռևս Ղ[illegible] քաղաքում ապրելու տարիներին։ Վեպի գործողությունները տեղի էին ունենում 17-րդ դարի սկզբներին, և նրա գլխավոր հերոսը պետք է դառնար ժողովրդական մի ազատագրական շարժման առաջնորդ։

Վեպի վրա աշխատանքը տևեց մոտ երեք տարի։ Այդ ընթացքում հեղինակը մեծ նյութեր հավաքեց ժողովրդական հեքիաթներից, երգերից, ավանդություններից։ Նա նաև ուսումնասիրեց պատմական մի շարք աղբյուրներ, որոնք վերաբերում էին տվյալ դարաշրջանին։ Վեպը լույս տեսավ 1[illegible] թվականին և անմիջապես մեծ հետաքրքրություն առաջացրեց ընթերցողների և քննադատների մեջ։ Նրա մասին սկսեցին գրել տարբեր թերթերում և ամսագրերում։ Վեպի հերոսը՝ Ա[illegible] Ա[illegible]ն, դարձավ ազգային ազատագրության գաղափարների մարմնացումը։ Նրա կերպարը ստեղծված էր այնպիսի վարպետությամբ, որ շատերը նրան ընկալեցին որպես իրական պատմական անձնավորություն։

Վեպի հաջողությունից հետո Վաղուն Վտաղկողուժևտ-ը որոշեց ամբողջապես նվիրվել գրական աշխատանքին։ Նա հրաժարվեց ուսուցչի պաշտոնից և տեղափոխվեց Ղ[illegible] քաղաք, որտեղ սկսեց աշխատել մի նոր մեծ վեպի վրա։ Այս անգամ նա ընտրեց ժամանակակից թեմա։ Նրա նպատակն էր ցույց տալ ազգային կյանքի փոփոխությունները 19-րդ դարի վերջերին, կապիտալիստական հարաբերությունների զարգացման ազդեցությունը գյուղացիության և քաղաքային խավերի վրա։ Այս վեպի վրա աշխատանքը տևեց ավելի քան հինգ տարի։ Այդ ընթացքում հեղինակը մեծ ճանապարհորդություններ կատարեց տարբեր շրջաններում, հանդիպեց բազմաթիվ մարդկանց, հավաքեց նոր նյութեր։

Վաղուն Վտաղկողուժևտ-ի ստեղծագործական ժառանգությունը շատ մեծ է։ Նա գրել է վեպեր, պատմվածքներ, պատմական ուսումնասիրություններ, գրական քննադատական հոդվածներ, թարգմանություններ։ Նրա գործերը թարգմանվել են շատ լեզուների, և նա ճանաչում է ձեռք բերել ոչ միայն հայ, այլև համաշխարհային գրականության մեջ։ Նրա ստեղծագործությունները ուսումնասիրվում են համալսարաններում, դպրոցներում, և նրա անունը միշտ էլ կապրի մեր ժողովրդի հիշողության մեջ որպես մեծ ազգային գրողի անուն։

ըար կը խառնէ բարձրաձայն։ Դուռին առջեւէն անցնող մի հայ ազօթեպան լսելով յանդիմառեալ սրտի մը խորէն եկող ձայնը, դուռն հրելով ներս կը մտնէ։ պատանին ինքզինք ալատ կը դանէ։ Թէեւ վրայի լմիեալը պատռտուած, բայց պատիւը անարատ դուրս կելնէ թաղարդէն, դեմքին եւ ձեռքերուն վրայ ճանկուած նշաններով։ Երկրորդ օրը խնդիրը ազերսագրով մը Փիլիպպոս Սրբազանին եւ Քող. ժողովին կը յանձնուի, դատաքննութիւնն կը բացուի, իրողութիւնը երեւան կելլէ որ 5–6 ամիսէն ի վեր հիմնարկուած մի թաղարդ է եղեր։ Վկայները պատրաստ են։ Թուրք երիտասարդին հայրը լսելով կը դիմէ ուր որ անկ է, րսելով. «Մխիթարեան Փիլիպպոս էֆէնտիներն էլի վէ այդպէս օփիճօրըմ, պիր թէհնէ էվլատըմ պէնիմ ատկիլ ոըը՝ քէնտիսըներն ոըը, էյեր պիր գուռուրի վոր իսէ, կօմբըրըն ֆալագա պիթընա չուրուասան, քէնտըսըներն եանընատ իատէ. տիվի գատար հապա էլլասին, աճ վէ սուսուզ պըրագըն!»։ Ի՞նչ ընելու է հիմա, այդ ըսողը եուժութեանէ օգնին է, Թիճարէթի մէճլիսի րէյիսը. շատ խաթըրով մարդ է, ազէկ տաճիկ մ'է, իւր տգան սատանին խաբուելով չօճուզութիւն մը ըրեր է, և հիմա ալ որ այսպէս կըսէ, շատ լուռ է լռութիւն պահել, մեր հայերը պատժել տալ Նորդարանի մէջ ֆալագա զարնելով, ինչու որ մեր Քաղ. ժողովոյ անդամ ազաներն, բարերարդարար ըսեմ թէ դժբաղդարար, վաճառական մարդիկներ են. եթէ դուժերնին օր մը Թիճարէթին իյնայ, ձեռա կրկայ. ո՛հ, անձնական չահ։ Բայց տգին քանի մը երիտասարդներ «Մոզ արդարութիւն դործադըրաի» կը գոչեն, ո՛չ չահախնդրութիւն գիտեն և ո՛չ ալ անձնական չահ կը տեսնեն. միայն թէ տգին անգին կրնան խօսիլ, իսկ եթէ շատ տալեւ եղնին, խռովարար մարդիկ են րսելով կառավարութեան յանձնելը շատ դիւրին է։ Ուստի դործողը թողլով դործիքները պիտի պատժեն, երկու միւս Հայ պատանիներու մէջերը կանչելով, անոնց ներկայութեամբ իրենց գանկրները ֆալագայով պիտի խրատեն. անոնք ալ պնդեցնելէ պարզապէս ատոնք խելահաս չեն. եթէ դիմաւորը չիզդայ հոս տեղ ֆալագա ուտէ, մեր գանկրներն ալ չպիտի ուտեն։ Փիլիպպոս Սրբազան կըսէ թէ բերեցէք Թուրքն ալ կը զարնենք. մեր խելացի ազաները կըսեն թէ կալսի չէ որ Թուրք մը Հայոց Առաջնորդարանը ֆալագա ուտէ, հօրը բանը քաղաքավարական խօսք մ'է, եթէ ընես, որ չէ կարելի հոս տեղն ալ դայ, պիտի հարցնեն «ո՞ եա քեղ իշհանութիւնա զայա»։ Այսպէսով եւ քեզ հոյն ալ մի թուրքի չնորհիւ անպատիժ ձգացին։

ԱՇՈՏ

(Շարունակելի)

ՀԱՑԵՐ Ի ՀՈԼԱՆԴԱ

ՀԱՑՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԵՒ ՀԱՑ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Տեղական չաբաթաթերթի թղուած

Ա.

Եթէ մին անձն Աուդը Սլոանսէն(1) դոլով, Նիուամարկա (2) հասնելու նպատակաւ՝ Դայկատրատուէն (3) քայլէ, Կռօմ-Բոմսլօտի (4) վրայի կամուրջն անցնելու ժամանակում՝ յանկոյս ջրանցքին՝ մին բարձրաշէն ազնուաձեւ պատուհաններով տուն կը տեսնէ, որ թէեւ բաւական ծերփռալ, այլ և այնպէս անդէն ուշադրութիւն կը դրաւէ իւր մարմարիոնեայ «Գառն Աստուծոյ» պատկերովը՝ որ նախադրան ճակատին փորագրուած կը գտնուի։ Շէնքն՝ որ 104 թուակուսի մեթր տարածութիւն ունէ, այժմ պապաղտանիոյ բարեգործական միաբանութեան կրթարան մ'է և 22 թիւը կը դրէ։ Ի պատճառս ծերփռին դըժուար նշմարելի լինի՝ որ ամենէն բարձր վերնայարկն նորոդ կառուցուած է, յիշեալ միաբանութեան կառավարութեան օրերումը, որ տան և հինդ տարիներէ ի վեր տէր է եղած նրան։ Եթէ հետաքրքրութենէ չարժեալ՝ մերձենանք տեսանել ինչ կայ մակադրեալ այն քարի վրան որ «Գառն Աստուծոյ» վերեւն (5) կը գտնուի, վրիպեալ ի յուսոյ՝ նշանագրերի բացատրելու մեր տգիտութիւնը պէտք է խոստովանիմք։

Վայելչաձեւ տաւերն իսկոյն իւրեանց Արեւելեան ծագումն կը յայտնեն, սակայն անմիջապէս նշմարելի է՝ որ այդ քարի վրայ փորագրեալն՝ նիւթայերէն չէ. և թողեալ այդ, Իսրայէլեան չէնք չը լինելն, «Գառնը» բաւականին կ'ապացուցանէ։ Հաւանականօրէն՝ ամբողջ քաղաքումը մէկ անձն չը գտնուի, — մոզ արշալոյս լեզուագէտ եւս լինի —, որ կարողանայ այս այլաբանական տաւերի լուծումն տալ։ Այլ ինչ որ ժամանակակից չը գիտեն, են կամ Ջան Վանխընաը(6), անմահ պատմաբանն, ընդդէմ իւր բազմաթիւ թերութեանցը՝ պիտէ։ Են Վանխընաը, որի «Ամստըրդամ», որ յոյժ կը տայ իւր ծագումը՝ բարեգաւաճումը՝ պատմութիւններըը՝ առանձնաշնորհումներըը՝ առևտուրը՝ չէնքերը՝ կրօնական վարչութիւններըը՝ կրթարաններըը և. և., կէս դարով յառաջ, ամենայն ճշմարիտ՝ անկեղծ և իր ծննդեան քաղաքը սիրող Ամստրդամցւոյ տան մէջ, առընթեր Սուրբ գրոց կը գտնուէր։

Այս մատեանի երկրորդ հատորի 218 էջն բանալով, հետեւեալն կը կարդամք։ «Ես Յովհաննէս քահանայ՝ որդի Մինասի, բնակ Ամասիա քաղաքի, 15 ամս ծառայեալ ի մէջ եկեղեցւոյն կոչեցեալ Սուրբ Հոգի, իմ ծախիւքն այս գաւիթն նորոգեցի, մարմարիոնեայ «Գառն» ազա վերեւն զետեղեցի, այն քարէ աստիճանները և երեք վերին և երեք ներքին լուսամուտները չինեցի, ի յիշատակ իմ և հանգուցեալ (1) ծնողացս, ի թուին Հայոց 1198, այն է յամի Տեառն 1749.»

Ուրեմն հին արձանագրութիւնը մեզ կը յայտնէ, որ այդ չէնքը մին հայ հասարակութեան է եղած. ապա կայն մեր ժամանակակիցներէն՝ հազիւ թէ մէկն մին հայ հասարակութենէ լսած լինի. և այս զարմանալի չէ, քանզի մերձ կէս դարէ ի վեր՝ այդ հասարակութիւնը ջնջուած՝ անհետացած է, և արդէն վերջին անդամի մահուանէն շատ յառաջ, այդ հասարակութիւնը թալկացեալ՝ թաղամեալ վիճակում էր։ Այո՛, Հայկական — կոչեցեալ եւս Պարսկական — քրիստոնեայ հասարակութիւնը լաւագոյն օրեր եւս տեսած էր մեր Ամստըլքաղաքի մէջը։ Այն օրերումը՝ երբ Ամստրդամ երկրագնդի առեւտրական կեդրոնն կը համարուէր, և որպէս հին գծագրութիւնք տակաւին կը վկայեն, մեր վաճառատեղումն(Bourse) կը հաւաքուէին վաճառականները բարձր Հիւսիսէն և հեռու Հարաւէն և Արեւելքէն, որք իւրեանց զանազան պահանջներովը՝ փայլուն փոփոխութիւն կը բերէին ընդհ ծանրաբարոյ սեւագլուխ վաճառականաց մէջ. երբ ոչ պակաս օտարականք կը գտանուէին մեր մայրաքաղաքումն, քան Ամստրդամեանք հեռու երկիրներում.

(1) Մեր սիրած անբացատրելի զգացումներով լեցուն, մին առաւօտ մեր քայլերն ուղղեցինք առ «Բօմսլօտ» փողոցն, և նշմարեցինք Ամստրդամայ այդ երբեմն փարթամ գաղթականութեան պանծալի նշխարը։ Քառակուսի՝ հոյակապ և պատկառելի քարեայ չէնքն՝ իւրաքմէ հեռահայեաց երկուղ կը ներշնչէր, և մեր գլուխն մին անտեսանելի զօրութենէ ճնշեալ, խոնարհեցաւ այդ չէնքի առջեւն, ուր յԱրթացս 200 երկար ամաց, Հայազգի երկսեռ ծերունիք, տղայք և աղջիկներ, կը հաւաքուէին՝ օրհնել գովել և փառաբանել զերկնաւոր Հայրն հայերէն լեզուով։ Եկեղեցւոյ նախադրան ճակատին տեսանք մին մարմարիոնեայ «Գառն Աստուծոյ», աջ ուսի վրան մին դրօշակ կրելով և դրօշակի վրան մին սպիտակ խաչ։ Գառան առջեւն Anno բառն էր փորագրուած և յետեւն՝ 1714։ Գառան ստորոտումն, հետեւեալ յիշատակագրութիւնը գտանք.

«Վերատին նորոգեցաւ դուռս ի թուին Հայոց ՌՃՆԸ, հանդերձ աստիճանօք՝ վերին և ներքին երիւք լուսամուտօք. ծախիւք ի սոյն Սուրբ Հոգի եկեղեցւոյ ըսպասաւորի Մինասի որդի Յովհաննէսի վարդապետի՝ Ամասեցւոյ. ի վեչտասաներորդում ամի սպասաւորութեան իւրոյ յիշատակ իւրն և ղիւր ննջեցեալ ծնողացն»։

Այս յիշատակագրութեան ներքեւն և անմիջապար դրան վերեւն, մին քարէ խաչ կը գտանուի։ Այս ամրակուռ չէնքը տակաւին երկար կեանք ունի իւր առջեւ, եթէ միշտ միեւնոյն յարգանքը և ակնածութիւնը վայելէ, զոր մինչ ցարդ վայելած է։

Ծ. Թ.

և երբ Ամստրդամայ դրօշն՝ ամենայն նաւահանգիստներում՝ ամենայն ծովերում՝ առագաստի քամին կրառեներ, այս Ասիական գաղթականութեան ներկայութիւնը մեր քաղաքում, վաճառականութեան փիթիման յայտնի ապացոյցն էր, և սորա հետ միասին՝ հալուեցաւ և ի չիք դարձաւ, երբ Ամստրդամ որպէս վաճառականութեան քաղաք, դրօշն իջոյց այլ քաղաքաց համար։ Ուստի Հայ հասարակութեան պատմութիւնը, Ամստրդամայ համբաւի մատեանի մէջը՝ մին պայծառ էջ կը կազմէ։

(Շարունակելի)

Թարգմանեց Արմենիայի համար

* * *

ՀԱՑԵՐ Ի ԹԻՒՐՔԻԱ

Իւսկիւտարի այրուած Ս. Կարապետ եկեղեցին վերաշինելու համար հանգանակութիւն բացուած է Կ. Պոլսի մէջ։ Կը կարծուի որ 2000 ոսկին կը բաւէ վերաշինութեան։ Այդ հրդկիզուածների օգնելու համար Թիւրք կառավարութեան կազմած Յանձնաժողովը մի արդիւնք չէ ունեցած. բայի Սուլթանէն որ 3000 ոսկի նըւիրած էր, ուրիշ ատորագրող չէ եղած։ Հրդեհի ղահերն Հայեր և Յոյներ են։

— Ռուսատանցի մանկավարժ Գ. Դաւիթ Քալանթարեանց՝ Ազգ. Կեդրոն Վարչութեան Ուսումն. խորհրդի թղթատուութեամբը ձեռնարկած է կիրակի օրեր մանկավարժական դասախոսութիւններ անել Գալաթիոյ Կեդրոնարժարանին մէջ։ Իւրաքանչիւր ընթերցմանայ դասախոսութեան համար պէտք է վճարեն հասատատուն ունկնդիրներն 3 դահեկան և հասատատուն ունկնդրուհին 2. ազատ ունկնդիրներն 3 դահեկան և ազատ ունկնդրուհիներն 4։

— Զէյթունի այրուած եկեղեցիները և ազգային հաստատութիւններն վերաշինութեանը համար Գասարբաքան կազմած Յանձնաժողովը իւր դիւան կազմեր է հետեւեալ կերպով. 1. Կիւլպէնկեան Պատրիկ՝ Աոենապետ 2. Մանուկեան Միքաէլ՝ Աոենադպիր 3. Սարգիսօֆ Դաւիթ՝ Գանձապետ 4. Թօփալեան Գէորգ՝ Համարակալ 5. Բարաղամեան Տիգրան՝ Անդամ 6. Յովակիմեան Միհրան՝ »

— Բասթամունի նահանգի հայ բողոքականներն ներքին գործերի նախարարին մի գանգատագիր ղրկած են իրենց նահանգի կառավարիչ փաշային դէմ որ կը սպառնայ եղեր արտաքսել ղիրենք Գասթամունի նահանգէն եթէ չարունակեն բողոքականութիւն քարոզել։

ՊՈՒԼԿԱՐԻԱ

Վիէննայէն կը հեռագրեն որ Սուլթանը վերջնականապէս մերժած է իւրացնել ռուսական առաջարկներն ղօրավար Էրնրօթը Պուլկարիա ղրկելու նկատմամբ և պատուիրած է իր նախարարներին բարէփոխել այդ ա-

ռաջարկները։ Կը կարծուի թէ այդ փոխոխութիւնների համեմատ պէտք է առաջարկուի որ որոշեալ ժամանակով մի առուս պատուիրակ ղրկուի այնտեղ և իրեն ընկերանայ Թիւրքիոյէն նշանակուած մի պաշտօնակից։

—Թէեւ իշխան Ֆէլտմինանա յայտարարած է որ ընտրութիւնները ազատ պիտի լինին, Գ. Քարավէլօֆ, Զանգուիւանները և ընդդիմադիր ուրիշ կուսակցութիւններ որոշած են ձեռնպահ մնալ։

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ ԼՈՒՐԵՐ

Թէհրանէն կը հեռագրեն որ Էյուպ խանի հետ փախչող զօրապետ Մահմէտ Վօար Հերաթի մօտ ձերբակալուած է, իսկ Էյուպ խանի հետքն առ այժմ բոլորովին կորսուած է։

—Լոնտոնէն սեպտ. 22ին կը հեռագրեն որ տարածուած զրոյցների նայելով Էյուպ խանը Պարսկաստանի մէջ Բէյնի մօտակայքը ձերբակալուած է։

—Դահիրէէն «Ծէյլի Քրօնիքլի հեռագրած են. «Զանազան լուրերէ կերեւի որ Հապէշստանի խաղաղասիրական յայտարարութիւններին հակառակ Յովհաննէս Թագաւորի կողմէն պղխուած երկու մեծ զօրաբանակները կը քալեն Մասովահի վրայ ի. տալացիներէն դէմ։ Ա յս բանակներէ մին՝ կըսեն թէ Եւրոպացի սպայներէ կը հրամայուի։

«Հապէշների Թագաւորը ժամանած մի պատուիրակութիւն ղրկած է Ռուսիա իր դրութիւն բացատրելու և Զարի օգնութիւնը խնդրելու համար Իտալիա դէմ»

Անգլիոյ Թագուհին վերջապէս ատանձներ է միջնորդել Իտալօ–Հապէշական խառնակութեան մէջ։

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆԵՐ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԱԶԳ

Հարկ կը համարինք ծանուցանել Արմենիոյ բաժնորդ գրուիլ ցանկացողներուն որ չուզելով ոեւէ մեծցորդ հաշիւ ունենալ մեր բաժնորդների հետ լրացրի Գ տարեշրջանին վերջ (1888 յուլիսի վերջ), այսուհետեւ տարեկան բաժնորդագրութիւն չենք կարող ընդունիլ Արմենիոյ համար։

Ինչպէս գրուած է արդէն Արմենիոյ ճակատը, բաժնորդագրութիւնները կը սկսին ամսագլուխներէն (Նոր Տոմարի համեմատ)։ Ուստի անհնարին է որ կարենք իրենց բաժնորդագրութեամբ պատուել և քաջալերել Արմենիան, իրենց սկսած ամսագլուխէ մինչեւ 1888 Յուլիսի վերջ ամէն մէկ եռամսեայի համար 5 ֆր. հաշուելով պէտք է ղրկեն բաժնորդագինն. իսկ եթէ եռամսեաներէն դուրս մէկ կամ երկու ամիս ալ մնայ մինչեւ 1888 Յուլիսի վերջ, պէտք է 2 ֆր. հաշուել մէկ ամսի համար։

CONTES GRIVOIS

Par ÉVARISTE CARRANCE

Un petit volume in-18 ; prix **0,50** centimes.

Si vous voulez rire à vous tordre, achetez les CONTES GRIVOIS. Il y a dans ces pages légères une gaieté inextinguible, un parfum rabelaisien qui s'associe aux mets épicés qu'adoraient les disciples d'Epicure Il faut lire et relire : *La voix d'en haut Les grands pendards, La soupe du proviseur, Les baisers rendus* et *La tournée de Monseigneur.*

Adresser, pour recevoir le petit volume franco, 0,50 cent. à M. le Directeur de la *Revue Française*, à Agen.

BIBLIOGRAPHIE

L'AVENIR DE NOS ENFANTS, par Elysée Reclus. Prix franco : 10 centimes. En vente à la *Librairie des Deux-Mondes*. Paris, 17. rue de Loos, X^e^ arrondissement.

Cette page éloquente du grand penseur socialiste est une des plus belles qui aient été écrites contre l'asservissement dont l'enfance est victime.

L'humanité du lendemain dépend toujours de l'état dans lequel ont évolué les jeunes générations de la veille.

Conclusion de l'auteur : « Apprenons à les élever de manière à les développer dans la santé physique et morale la plus parfaite. » Nous voudrions voir cette intéressante brochure entre les mains de tous ceux de nos amis qui s'occupent des questions sociales en général et particulièrement des questions d'enseignement.

ԾԱԽՈՒ ԳԻՐՔԵՐ

Արմենիոյ խմբագրատունը ծախու կը գտնուին հետեւեալ գիրքերն ու. րոնք իրենց առջեւ նշանակուած գիներով կը ղրկուին ուղղիներին, փոստի ծախքը խմբագրատունէն վճարուելով։ Ստակը կանխիկ չվճարուած գիրք չղրկուիր։ Կարելի է ստակ ղրկել մանտա–փոստով կամ ֆրանսական նամակադրոշմներով (timbres-poste)։ Նոյնպէս և ամերիկեան տոլար թղթադրամով (1 տոլարը 5 ֆրանգի հաշուով)։

1. ՐԱՖՖԻ—ԿԱՅԾԵՐ. Ա և Բ հատորներ.

Ազգային վիպագիր Պրն. Րաֆֆիի գործերին մէջ առաջին տեղը կը գրաւեն ԿԱՅԾԵՐը։ Ա յս գիրք կը ծանօթացնէ ընթերցողը տաճկական և պարսկական Հայաստանի գլխաւոր տեղերին հետ, հետաքրքրաշարժ տեղեկութիւններ կուտայ քուրդերի զանազան ցեղերի և հայերի դրութեան, վարքի և բարքի մասին։ Նա ցոյց կը տայ այն ծրագիրը որին պէտք է հետեւին Հայաստանի մէջ գործել ուզողները։ Մի խօսքով, թէ՛ իբր ազգային ընտիր վիպասանութիւն և թէ՛ իբր հայրենասիրական գործունէութեան վարդապետարան և ծրագիր, արժան է որ գտնուի այս գիրք ամէն հայրենասէր Հայի տունն։

Գինն Ա հատորին 7 ֆր. Բ հատորին 8 ֆր. և 50 սանթիմ։ Երկու հատորներն միասին գնողին 15 ֆր.։

2. ՐԱՖՖԻ—ՓՈՒՆՋ. Ա և Բ հատորներ (Ա հատորը կը պարունակէ Րաֆֆիի ոտանաւոր բանաստեղծութիւնները և Բ հատորն իւր գրած մի քանի վէպերն)։ Երկու հատորներն միասին 10 ֆր. և 50 սանթիմ։

4. ԳԱՄԱՌ–ՔԱԹԻՊԱ — ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. (Ազգային առաջնակարգ բանաստեղծ Ռ. Պատկանեանցի ազատաշունչ և հրահանգիչ բանաստեղծութիւնները կը պարունակէ. սկիզբն գրուած է հեղինակին պատկերը)։ 2 ֆր.

5. ԳԱՄԱՌ-ՔԱԹԻՊԱ—ԱՋԱՑ ԵՐԳԵՐ. (Գամառ–Քաթիպայի «բանաստեղծութիւններ»էն Ազատ երգերի մասը առանձին տետրակով տպագրուած), 20 սանթիմ։

6. ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ — Վ.Ն.ՆԳՈՑԻ. (Ամեն. Խրիմեան Սրբազանի գրած սրտաշարժ, խրատական և ազգասիրական տետրակը 1876ի վանի հրդեհին նկատմամբ)։ 70 սանթիմ.

7. Գ. ԱՐՈՎԵԱՆՑ — ՀԱՅՈՑ ԱԶԳԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ. (Ամեն Հայի համար անհրաժեշտ պարտք է իմանալ իւր ազգի պատմութիւնը, գիտնալ թէ ինչպէս սկսեր է իւր ազգ, ո՛րտեղ ունեցեր է իւր հայրենիք, ինչպէս եկեր հասեր է մեր օրերը, ո՛րոնք եղած են իւր երջանկութեան և իւր թշուառութեան պատճառները և այլն։ Գէորգ Աբովեանց որ Տփղիսի Ներսիսեան վարժարանին մէջ Հայոց պատմութեան ուսուցիչ էր և որ յանկարծ մի օր, չգիտցուիր ինչ կերպով, անյայտացած է, իւր ուսանդած դասերի համառօտութիւնը գրի վրայ ամփոփած և թողած էր։ Այդ «Համառօտութիւն Հայոց ազգի պատմութեան»ը որ մինչեւ այժմ երբորդ տպագրութեան արժանացած է, ի սկզբան կուտայ տեղեկութիւններ Հայաստանի հին աշխարհագրութեան վերաբերեալ և պատմութիւնն ալ այնպիսի ոճով կանէ որ չներկայացուներ միայն Թագաւորների կռիւները, այլ և կը պատկերացուներ հայ ժողովրդի վիճակը)։ 2 ֆր.

8. ԳԱԲՐԻԷԼ ԵՊ. ԱՅՎԱԶԵԱՆ — ՆԻԿՈԼ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ (Պատմութիւն գործերն Հայկազանց Լեհաստանի և Կաթոլիկութիւն)։ 1 ֆրանգ

9. ԳԱԲՐԻԷԼ ԵՊ. ԱՅՎԱԶԵԱՆի գրած ԼՍԱՐԱՆ անուն հետաքրքրական տետրակներն որոնք հոգեշահ պատմութիւններ և օգտակար տեղեկութիւններ կուտան, կը ծախուին իւրաքանչիւրը 35 սանթիմ

Ա. Պատմութիւն վարուց Մեծին Ներսէսի Հայրապետին մերոյ։

Բ. Եզիպտոսի հնութիւնները։

10. Ա. ՏԷՐ ՅԱԿՈՒԲԵԱՆ — ՀԱՅՐԵՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ. (Պատկերազարդ ձեռնարկ աշխարհագրութեան). 2 ֆր.

11. ԵԶՆԻԿ ՓՂՆՑ. ԵՐԶՆԿԵԱՆՑ — ՁԱՅՆԱԳՐԵԱԼ ԱԶԳԱՑԻՆ ԵՐԳԱՐԱՆ Հայ զաւրոյներուն համար (Աւրժ. Տ. Եզնիկ քահանայ որ հայկական ձայնագրութեան ուսուցիչ է Տփղիսի Ներսիսեան վարժարանին, 172 երեսներէ բաղկացած այս երգարանին մէջ ժողոված և հրատարակած է աղգային 104 երգեր, անոնց եղանակներն ալ ձայնագրելով հայկական խազերով)։ 2 ֆր. 80 սանթիմ)

ՉՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ Մ. ՓՈՐԹՈՒԿԱԼԵԱՆԻ

==

Ա. ՀԱՅ ԳԻՒՅԱԶՆՈՒՀԻ ՄԸ (Եւրոպաի մէջ բնակած մի Հայի Հայաստանի վերայ արած խորհրդածութիւններովը կը սկսի և մի Անգլիացու բերնով կը պատմէ երեւանցի մի հայ աղջկան հաստատամտութիւնը մահմետական կրօնը չընդունելու և իր հայ նշանածի հաւատարիմ մնալու համար), 50 սանթիմ.

Բ. ՀԱՅ ԳԻՒՂԱՑԻ (Հայ գիւղացիների բուն վիճակը որ չատերին անծանօթ մնացած է, ուսումնասիրելու պէտքը կը ներկայացունէ), 20 սանթիմ,

Գ. ՍԱՂՄՈՍ ԻՍՐԱՑԵԼԻ (Հայաստանի ազատութեան ցանկացող մի Հայի մաղթանքներն և մտածումներն են Սաղմոսի ոճով գրուած), 40 սանթ.։

ԼԵՒՈՆ ԼՈՒՍԻՆԵԱՆԻ ՊԱՏԿԵՐԸ

Կիլիկիոյ վերջին Թագաւոր Լեւոն Լուսինեանն որ կը հանգչի Փարիզ ի Սէն–Տընի Կեղեւսինեանց վանքին մէջ, շէրմին պատկերը կը գտնուի «Արմենիա»ի խմբագրատունը։ Շէրմէն վրայ կայ, տապանադիրէն զատ, և Լեւոն Թագաւորի արձանը։

Պատկերի գինն է 60 սանթիմ։ Խմբագրութիւնն կը վճարէ փոստի ծախքը։

ՀԱՅԸ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ

ՕՏԱՐՆԵՐԻ ԱԶԳՈՒՄ

ՓՈՐՁի խմբագրապետ Մեծ. Պրն. Աբգար Յովհաննէսեանի կազմացած մի հրապարակական դասախօսութիւնն է Հայկական խնդրին նկատմամբ Թիֆլիսի ժողովարանին մէջ 1879 թ. մայիսի 17ին։ Կը ներկայացունէ Եւրոպացիներուն նկատողութիւնները Հայերի մասին և կը նկարագրէ Լոնտոնի Անգլօ–Հայկական Մանաժողովի արած միխիթարը 1878 յուլիսին, Հայկական խնդրին համար։ Կը ծախուի «Արմենիա»ի խմբագրատունն։ Գինն է 1 ֆր., փոստի ծախքը մեր վրայ։

ՏՆՕՐԷՆ—ԽՄԲԱԳԻՐ
Մ. ՓՈՐԹՈՒԿԱԼԵԱՆ
Le Gérant : FÉLIX ENFFANTIN.

ՄԱՐՍԷԼ

Հայերէն տպարան Մ. Փորթուկալեանի
Marseille. — Imprimerie du Midi, M. SCHICKLER rue Vacon 50.